

fornemmer klart, at Filons beskrivelse af Gaius Caligula er skrevet efter dennes død i 41 e.Kr. Ellers havde det været mere end dumdristigt med et billede af kejseren som fuldstændig uegnet til sin stilling. Alle teksterne er endelig forsynet med et udførligt noteapparat, hvor læseren får del i megen nyttig lærdom. Til gengæld er det ikke blevet til et register.

Der er imidlertid desværre et "aber dabej" ved denne udgivelse. Det er nemlig ærgerligt, at den ikke har været igennem hænderne på en redaktør, der kunne have sørget for eliminering af de alt for mange fejl: Trykfejl, forkerte ord, inkonsekvenser, manglende ord, linjebrud og underlige ordstillinger, som optræder i såvel tekst som noter. Der er desuden en mangel på fornemmelse for forskellen på "sin" og "hans" (se f.eks. s. 74) samt uigen-nemskuelige henvisninger som "hvorom der henvises til Jan Dochhorns arbejder", som læseren så selv må finde frem til; de nævnes nemlig ikke i den litteraturliste, der optræder i indledningen, og som i øvrigt ofte henviser til de næstsidste oversættelser af antikke værker. Og hvad skal man f.eks. sige til den oplysning om Det Døde Hav, at det er "76 m. lang og 15 m. bred" (s. 210 n. 22). Ganske vist er denne indsø krympet meget i de sidste hundrede år, men her er udviklingen virkelig fremskrevet!

Der er kort sagt mange skavanker, men måske kan de udbedres, hvis det kommer til en elektronisk udgave. I mellemtiden kalder det på læserens kritiske opmærksomhed og medarbejde.

Mogens Müller

Thomas Reinholdt Rasmussen

Den korsfæstede Gud. Læsninger i Martin Luthers teologi. Books on Demand 2014. 208 sider. 179,95 kr.

I Danmark har vi en fin og stolt, men muligvis hendøende tradition for såkaldt præstegårdsteologi. Den er ikke henvendt til akademiet, men til den almindeligt interesserede læser, og når den er god, kombinerer den den akribi, vi forbinder med den akademiske verden med et tydeligt personligt engagement, ja ligefrem med anfægtelse. Sognepræst Thomas Reinholdt Rasmussens *Den korsfæstede Gud: Læsninger i Martin Luthers teologi* er et eksempel på god præstegårdsteologi.

Udover at være sognepræst er Rasmussen Teologisk Voksenunderviser i Aalborg Stift, og bogen er skrevet med den almindeligt interesserede lægmand for øje.

Bogens fire midterartikler er dens længste og teologisk mest dybdegående bidrag. I "Livets hele sum – 'Von der Freiheit eines Christenmenschen'" argumenterer Rasmussen for, at Luthers antropologi er uadskillelig fra hans kristologi. Artiklens begrænsede omfang taget i betragtning redegør Rasmussen fyldestgørende og pædagogisk for, hvordan Luther anvender de kristologiske termer 'to-natur', 'perichorese' og 'communicatio idiomatum' i

sine antropologiske overvejelser. I "Om forholdet mellem deus absconditus og nadveren i Martin Luthers teologi" undersøges rigtigheden af et udsagn af Prenter, nemlig at talen om Deus absconditus i 'De servo arbitrio' nøje svarer til talen om den allestedsnærværende Gud i nadverskrifterne fra samme tid. Rasmussens redegørelse for Luthers opfattelse af forholdet mellem Guds åbenbaring og Guds skjulthed får ham til at hævde, at Deus absconditus og Deus revelatus ikke er to guder eller to måder, Gud er til for mennesket på, men er to sider af samme sag: "Deus revelatus bringer Deus absconditus med sig" (199). Rasmussens Jünger-inspirerede udlægning af dette meget kritiserede og ofte misforståede aspekt af Luthers gudslære bringer ham på kollisionskurs med prominente navne som A. McGrath, som hævder, at Luther begrebslogisk må opgive tanken om Deus absconditus efter erfaringen af Deus revelatus – og T.F. Torrance, der argumenterer for Deus absconditus-tankens generelle umulighed. Rasmussen argumenterer dog overbevisende for, at – også – McGrath og Torrance til dels begge misforstår Luthers tale om den skjulte Gud, og at en afskaffelse af Deus absconditus-tankens ville indebære en opgivelse af Guds almagt, hvilket forstås som Guds væren Gud. En sådan opgivelse ville endvidere medføre, at åbenbaringen, som Rasmussen ser som en afdækning af Guds ubikvitet, ville opløse sig selv. På det grundlag fastholdes validiteten af Luthers tanke om en skjult side i Gud, også efter åbenbaringen. Forbindelsen til nadveren udgøres af, at Luther ifølge Rasmussen ser bekendelsen til Kristus som "siddende ved Faderens højre hånd" som udtryk for Kristi deltagelse i Guds skjulte almagt og dermed som forbindelsesled mellem Deus absconditus og Deus revelatus. Ved at "betragte forståelsen af Deus absconditus, der sættes lig med almagten og sættes om begreb i åbenbaringen" (127) konkluderer Rasmussen, at Prenters udsagn om en sammenhæng mellem den skjulte Gud og Luthers sene nadverskrifter er reel. I "Martin Luther og treenighedslæren" beskæftiger Rasmussen med et lidet drøftet emne i Lutherforskningsfeltet. Men: "Treenighedslæren er nerven i Luthers teologi. Ofte benyttes den ikke eksplicit, men den er grunden for hele teologien" (151). Ifølge Rasmussen anser Luther treenigheden som den højeste af troens artikler, "men Luthers tale om treenigheden er aldrig en spekulativ forestilling, men er knyttet til forståelsen af menneskets frelse" (145). Artiklen giver en oversigt over de steder, hvor Luther eksplicit taler om treenigheden, og dermed giver Rasmussen et nyttigt værktøj til den, der ønsker at undersøge området på egen hånd. Artiklen "Theologia Grammatica" handler om teologiens grundlag. Rasmussen skelner imellem teologi som "grammatica" og teologi som ontologi. Luthers teologi er i bund og grund grammatisk, hvilket vil sige at "teologi er skriftstudium" (155) og at moderne forsøg på at forstå Luthers teologi som begrundet i metafysisk spekulation over værens ontologi (for eksempel Løgstrup i Metafysik IV) er utilstrækkelige. Rasmussens argument beror i høj grad på Luthers brug af metaforer i de sene nadverskrifter. Argumentet ville have kunnet styrkes yderligere ved også

at inddrage de andre grammatiske stilfigurer, Luther benytter sig af her; metonymi, som modsat metaforen fungerer indeksikalsk, og synechdoken, som kun behandles kortfattet. Stilfigurer, som hermeneutikere som N. Frye og R. Alter har hævdet er GT's byggesten, på hvilket grundlag man kunne tilføje, at Luthers teologi også i denne forstand er genuint bibelsk.

Sammenfattende er *Den korsfæstede Gud* et solidt, lødigt og grundigt stykke arbejde af en passioneret og personligt engageret Lutherlæser.

Martin Ravn